

ĮŽANGA

Šios teminės įžangos branduolį sudaro straipsniai, parašyti vykdant projektą „Užaugę Nepriklausomoje Lietuvoje: 1980–2000 metais gimusiųjų gyvenimo eiga, elgsenos strategijos ir jų kontekstai“ (finansuoja Lietuvos mokslo taryba, Nr. P-MIP-21-267 (2021–2024 m.). Iki šiol Lietuvoje daugiau dėmesio skiriama sovietmečio kartų tyrimams. Atskirų tyrimų, išryškinančių 1980–2000 m. gimusiųjų specifiką, nėra. Tai pirmoji jau atgautos nepriklausomybės sąlygomis socializuota karta, kurios pasirinkimai yra svarbūs Lietuvai demografiniu, šeiminių formų ir praktikų, kartų ryšių ir išipareigojimų vaikams ir pagyvenusiems tėvams požiūriu. Projekto dėmesio centre – gimusiųjų gyvenimo eigos struktūriniai ypatumai, elgsenos strategijos, šeiminiai ir genealoginių kartų ryšiai, kaip šiuose procesuose dalyvauja šeimos atmintis, siekiant išryškinti naujosios kartos bruožus.

Jau vykdant projektą ir pristatant jo pirmuosius rezultatus paaiškėjo, kad būtent dėl išskirtinio (nulemtos socializacijos sisteminės transformacijos metu) tirtų kohortų pobūdžio šie rezultatai itin aktualūs giliau nušviečiant daugelio tyrėjų nagrinėtus bendresnius klausimus, susijusius su kartų kaitos vaidmeniu socialiniuose pokyčiuose. Šį vaidmenį sureikšmino nemažai plačiai pripažintų sociologų, pradedant Karlu Mannheimu ir baigiant Ronaldu Inglehartu bei Carol Smart. Todėl straipsnius, kurie pristato projekto rezultatus, pagrįstus projekto vykdymo metu naujai surinktais duomenimis, papildoma ir įremina publikacijos, kurių autoriai nagrinėja iš esmės tą pačią tematiką, tik kitu kampu arba pasitelkdami kitus probleminius kontekstus, atsakydami į klausimus, kurie buvo nenurodyti projekto paraiškoje arba iškilo jau vykdant projektą. Šio tipo publikacijas galime priskirti rubrikai „Kartos Lietuvos visuomenės sisteminėje transformacijoje: vaidmenų, gyvenimo režimų ir vertybių pokyčiai“. Kitos rubrikos – „Pirmųjų posovietinių kartų socializacijos ir elgesio socialinės kontrolės problemos“ – straipsniai pirmiau nurodytais rakursais nušviečia įvairius kartų, socializuotų jau pereinamuoju laikotarpiu, elgesio aspektus ir gyvenimo galimybes. Tačiau reiktų atkreipti skaitytojo dėmesį į tai, kad šis papildomas teminis numeris yra kaupiamasis (t. y. straipsniai skelbiami parengimo spaudai eilės tvarka), todėl konceptualusis straipsnių skirstymas į dvi rubrikas yra pateikiamas tik įžangoje, o faktinis straipsnių eiliškumas žurnalo numeryje yra kiek kitoks.

Teminio numerio pavadinimas „Sistemos transformacija ir kartų elgsenos Lietuvoje po 1990 m.“ nurodo bendrą visų šio numerio publikacijų tematinį vardiklį. Daugiskaita pasirinkta neatsitiktinai, nes sistemos transformacijoje (keičiantis visuomenės santvarkai) visuomet dalyvauja mažiausiai trijų kartų atstovai, kurių vaidmuo keičiasi pereinamuoju laikotarpiu. Todėl numeris prasideda Zenono Norkaus, Jurgitos Markevičiūtės, Olos Grytteno (Norvegija) ir Gačio Krūminio (Latvija) straipsniu „Demografinis tęstinumas kaip būtina įvykdomų pokomunistinių individualių atvejų socialinių restauracijų sąlyga“, kuriame išryškinamas vyriausios, gimusios ir bent iš dalies socializuotos dar iki nepriklausomybės praradimo 1940 m., kartos vaidmuo ją atkuriant ir su juo susijusiuose sisteminiuose pokyčiuose. Pagrindinį vaidmenį šiuose pokyčiuose suvaidino darbingo amžiaus kartų, socializuotų sovietinės okupacijos metais, atstovai. Daliai jų šie pokyčiai atvėrė naujų galimybių, bet marginalizavo kitus. Sisteminis atsakas į šį iššūkį buvo socialinio darbo kaip naujos profesinės veiklos atsiradimas, analizuojamas Arūno Poviliūno ir Ievos Adomaitytės-Subačienės straipsnyje „Nuo socialinio darbo profesijos link socialinio darbo profesinės veiklos lauko analizės“.

Kituose rubrikos „Kartos Lietuvos visuomenės sisteminėje transformacijoje: vaidmenų, gyvenimo režimų ir vertybių pokyčiai“ straipsniuose pristatomi įtakingų Lutzio Leiseringo ir Roberto Walkerio „gyvenimo eigos režimų“ ir Ronaldo Ingleharto postmaterialistinės vertybių kaitos teorijų taikymo posovietinės Lietuvos kontekste rezultatai. Remdamasi Europos socialinio tyrimo duomenimis, Jekaterina Navickė straipsnyje „Socialinė politika ir gyvenimo eiga: gyvenimo eigos politikos analizės schemos pritaikymas Lietuvai“ lygina skirtingų kartų gyvenimo eigos režimus bei analizuoja jų pokyčius. Orientuodamosi į R. Ingleharto vertybių kaitos teorijos perspektyvą ir panaudodamos Europos vertybių tyrimo duomenis, Aida Savicka ir Rūta Žiliukaitė straipsnyje „Laisvi ir laimingi? Laimės dinamika Lietuvoje kartų kaitos perspektyvoje“ lygina skirtingų kartų vertybių ir laimės vaizdinių pokyčius. Šią analizę pratęsia ir papildo Lauros Daukšaitės straipsnis „Ekonominių ir religinių veiksmų įtaka postmaterialistinių vertybių sklaidai pirmojoje pokomunistinėje kartoje: lyginamoji 24 šalių analizė“, kuriame nagrinėjamos šios bene įtakingiausios vertybių kaitos teorijos taikymo pokomunistinių šalių kontekste metodologinės problemos.

Antrą teminio numerio rubriką, skirtą pirmųjų posovietinių kartų socializacijos ir elgesio socialinės kontrolės problemoms, pradeda Sigitą Kranauskienė. Ji straipsnyje „Suaugstė šiuolaikinėje Lietuvoje. Tarp standartizacijos ir individualizacijos“ analizuoja vykdant projektą „Užaugę Nepriklausomoje Lietuvoje“ aptiktą „nenoro suaugti“ fenomeną, būdingą „nepriklausomybės vaikams“. Aušros Pocienės, Jolantos Aleknevičienės ir Vaido Kalpoko straipsnis „Jaunuolių delinkventinis elgesys Lietuvoje: ką atskleidžia naujas delinkvencijos ir viktimizacijos tyrimas?“ skirtas „nepriklausomybės vaikų“ socializacijos nesėkmių apraiškoms ir priežastims. Autoriai atskleidžia ryškėjančius skirtumus tarp lyčių ir netgi mėgina prognozuoti galimus delinkvencijos pokyčius. Irena Juozeliūnienė ir Irma Budginaitė-Mačkinė straipsnyje „Gyvenantys mobiliame pasaulyje: 1980–2000 metais gimusiųjų migraciniai ketinimai ir šeiminio gyvenimo įsivaizdavimas“ C. Smart asmeninio gyvenimo koncepcijoje pasiūlytus teorinius įrankius pritaiko tyrimui, kaip globalios migracijos aplinka formuoja 1980–2000 metais gimusių ir nepriklausomoje Lietuvoje augusių asmenų migracinius ketinimus ir šeiminio gyvenimo įsivaizdavimą. Rinkinį užbaigia Laimutės Žilinskienės straipsnis „1980–2000 m. gimusiųjų gyvenimo pasirinkimai socialinių pokyčių kontekste“, kuriame atskleidžiama, kaip besikeičianti institucinė aplinka ir readaptacinis šeimos elgesys veikia 1980–2000 m. gimusių ir nepriklausomoje Lietuvoje augusių asmenų gyvenimo scenarijus ir pasirinkimus.

DR. LAIMUTĖ ŽILINSKIENĖ